

особливих фразеологічних одиницях чен'юй. Номенами-вербалізаторами концепту "синівська шанобливість" є лексеми: 孝 [xiào] синівська шанобливість; 孝顺 [xiàoshùn] "виявляти синівську покору"; 孝敬 [xiàojìng] "виявляти синівську повагу"; 悌 [tì; dì] "повага до старших братів"; 悌顺 [xiàoshùn] "шанобливо слухатись братів"; 顺 [shùn] "покірний, слухняний"; 孝子 [xiàozi] шанобливий син; 敬爱 [jìngài] "шанувати, любити з повагою". Концепт "синівська шанобливість" входить у ядро морально-етичної концептосфери китайського етносу. Це твердження доводять результати здійсненого нами психолінгвістичного експерименту. Сутність концепту "синівська шанобливість" полягає у пошані й присвяченні життя батькам, незалежно від того чи заслуговують вони цієї пошани, у повазі до старших, побудові шанобливих стосунків між братами й дотриманні ритуалів.

1. *Борох Л.Н., Кобзев А.И.* От магической силы к моральному императиву: категория *де* в китайской культуре / Л.Н. Борох, А.И. Кобзев. – М.: Восточная литература, 1998. – 422 с. 2. *Васильев Л.С.* История религий Востока / Л.С. Васильев. – М.: Книжный дом "Университет", 2000. – 821 с. 3. *Вільчинська Т.П.* Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст.: [монографія] / Т.П. Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с. 4. *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу: [монографія], 2-е вид., випр. і доп. / І.О Голубовська– К.: Логос, 2004. – 284 с. 5. Конфуций. Изречения. – М., 1992, – 170 с. 6. *Лешан В.Ю.* Основы религиоведства: [підручник] / В.Ю. Лешан – Чернівці: Рута, 2006. – 306 с. 7. *Селіванова О.А.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / О.А. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с. 8. *Степанов Ю.С.* Концепт. // Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Степанов Ю.С. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – 838 с.

Покровська І. Л., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВТОРИННІ ЗНАЧЕННЯ НОМІНАЦІЙ МУСУЛЬМАНСЬКОГО ЛІТОЧИСЛЕННЯ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню та опису вторинної номінації лексем мусульманського літочислення в турецькій мові на рівні слова та

фразеологізму (у широкому розумінні). Більшість одиниць наведена в різножанрових контекстах.

Ключові слова: вторинна номінація, лексема, фразеологізм.

Статья посвящена исследованию и описанию вторичной номинации лексем мусульманского летоисчисления в турецком языке на уровне слова и фразеологизма (в широком понимании). Большинство единиц подано в разножанровых контекстах.

Ключевые слова: вторичная номинация, лексема, фразеологизм.

This article is devoted to researching and describing the second nomination in the Muslim calendar's lexemes at the level of the words and phraseology. The vast majority of items are showed in the diverse genre contexts.

Keywords: second nomination, lexeme, phraseology units.

Мова знаходиться у процесі постійного розвитку, і у зв'язку з цим її номінативна система поповнюється новими вторинними найменуваннями, які не завжди встигають фіксувати словники. Унаслідок цього переважна більшість лексичних одиниць має первинну та вторинну номінацію. В. М. Телія зазначає, що переосмислені одиниці не змінюють свого матеріального вираження й стають основою "для утворення багатозначних слів, а також фразеологізмів різних типів" [Телія 1998, 336]. Вторинна номінація притаманна мовним знакам на позначення найрізноманітніших сфер людської діяльності, проте чи не один із найдовших ланцюгів асоціацій, метафор та метонімії притаманний релігійним поняттям, які століттями, набуваючи нових значень у соціумі, проникли не лише в розмовну мову, художні твори та белетристику, а й на шпальти публіцистичних видань і промови політичних діячів тощо.

Актуальність дослідження полягає в етнолінгвістичному інтересі науковців до взаємозв'язку мови та релігії, впливу свідомості та підсвідомості індивідуума на утворення та сприйняття мовних знаків, у системі яких переосмислення лексичних одиниць на позначення днів мусульманського літочислення та їх функціонування в різнопланових текстах сучасної турецької мови займає вагоме місце.

Мета цієї наукової розвідки – виявлення вторинних значень лексем мусульманського літочислення на рівні слова та тексту в сучасній турецькій мові.

Об'єктом дослідження є узуальні лексичні одиниці турецької мови на позначення днів ісламського календаря, а **матеріалом** слугували словники, тексти та публікацій різної тематики, дані усного мовлення турків, зафіксовані у процесі спонтанного спілкування з носіями турецької мови та цілеспрямованого анкетування інформантів (регіон: Стамбул, освіта: вища).

Значний внесок у розкриття суті поняття вторинної номінації та розробку теорії значення слова зробили Ш. Балли, В. Г. Гак, О. Есперсен, О. С. Кубрякова, Є. Курилович, А. Сеше, П. О. Соболева, Л. Теньєр, А. Фрей. В останні роки семантична транспозиція як мовне явище на позначення процесів переносу лексичних значень та утворення одиниць вторинної номінації – метафор, метонімії тощо – стала предметом лінгвістичних досліджень останніх років (Ю. В. Філіппова, О. М. Шаліфова).

Переосмислення первинних значень слова характерне для лексики усіх стилів та жанрів, проте в конфесійній лексиці народів з монотейстичними віровченнями та сильним впливом релігії на суспільство займає особливе значення. Суттєвий слід у лексичному фонді сучасної турецької мови залишив багаторічний мусульманський спосіб життя турків-османів. Окремі лексеми та цілі вирази з Корану, хадісів (збірки правил поведження та обов'язків правдивого мусульманина) стали основою значної кількості семантичних трансформацій, що своїми коренями сягають ще початку мусульманського літочислення, яке ведеться на основі ісламського календаря Хіджри з 622 года н. е. – дати переселення пророка Мухаммеда та перших мусульман з Мекки до Медину, з чим пов'язується поширення релігії *іслам*.

Ісламський місячний календар (тур. İslami (Hicri) takvim або Hicri-kameri takvim) складається з 12 місяців, які утворюють рік з 354 або 355 днів. Про розподіл днів на місяці відповідно до місячного календаря оповіщається в 53-й сурі Корану, яка має назву *Kamer suresi* (укр. Сура місячного періоду) [Kuran-ı Kerim 1982, 527]. Назви місяців мусульманського календаря запозичені у турецьку мову з арабської і не відповідають назвам григоріанського календаря: *Muharrem*, *Safer*, *Rebiülevvel*, *Rebiülahir*, *Cemaziyelevvel*, *Cemaziyelahir*, *Recep*, *Şaban*, *Ramazan*, *Şevval*, *Zilkade*, *Zilhicce*. Цей календар був офіційним документом літочислення в Османській імперії і замінений на григоріанський 1 січня 1926 року в епоху Ататюрка, про що свідчать назви постанов: *Muharrem kararnamesi*, *Ramazan kararnamesi*.

Вторинні значення назв місяців розподіляються між їхніми назвами нерівномірно, переважно залежно від ролі того чи іншого місяця у релігійній обрядовості турків-мусульман. Найбільш відомим місяцем мусульманського календаря є дев'ятий місяць – *Ramazan* (укр. Рамадан, Рамазан) – місяць великого посту. Найбільше мусульманське свято Рамадан припадає вже на перші три дні наступного десятого місяця – *Шевваля*.

Нами встановлено, що назви місяців ісламського календаря мають значний ономастичний потенціал, утворюючи антропоніми та топоніми. Зокрема, назви місяців – *Muharrem*, *Safer*, *Recep*, *Ramazan* – це чоловічі імена, *Şevval* – жіноче [BTS]. І якщо раніше так називали винятково дітей, які народилися в ці місяці, то на сучасному етапі вказані імена вже досить часто не мають релігійного забарвлення. Ці імена загальновідомі, їх часто мають відомі політичні та культурні діячі: *заступник Голови фракції Республікансько-народної партії Мухаррем Індже*, *прем'єр-міністр Турецької Республіки Реджеп Таййип Ердоган*, *поети Мухаррем Акман*, *Мухаррем Кубат*, *Мухаррем Айдин*, *співачи – Мухаррем Ерташ*, *Шеввал Сам* і т. п. З поміж топонімів, утворених від переосмислених імен, слід виділити такі: *Muharrem* – село в ільче Кумлу, іль Хатай, *Recep* – село в ільче Чермік, іль Діярбакир, *Şaban* – село в ільче Банан, іль Ушак, *Ramazan*¹ – село Рамазан в ільче Елешірт, іль Агри, *Ramazan*² – село в ільче Першембе, іль Орду [BTS].

Назви днів мусульманського літочислення, віддаляючись від релігійних номінацій, утворюють метафори та словесні комплекси з переносним значенням – фразеологізми. Зокрема, відповідно до словника Турецького мовного товариства 5-й місяць місячного календаря *Cemaziyelevvel*, має, крім прямого, і переносне значення – "минуле" [TS 1988, 251]. У значенні "попередні етапи життя" ця лексема використовується в сучасній турецькій мові: *Kısaca cemaziyelevveli şöyle; 1963 Bayburt Çerçi köyü doğumlu, 1968-73 İlkokul Çerçi Köyü ilkokulunu, 73-76 Bayburt Ortaokulunu, 76-79 Bayburt Lisesini bitirdi...* (Farık Kılıç Farukalan. Hafıza-ı Beşer Özel 2 у газ. "Bayburt", 08.09.2012) – У короткому викладі його *біографія* наступна: У 1963 році народився в селі Черчі ільче Байбурт, у 1968 – 73 рр. навчався в початковій школі села Черчі, 73 – 76 рр. – неповній середній школі ільче Байбурт, 76 – 79 рр. – ліцеї ільче Байбурт.

Ця конотація вкладена також у відомий турецький фразеологізм *Cemaziyelevvelini bilmek (Birinin)* [ADS 1988, 679], *Cemaziyelevvelini bilmek* [Doğan 2005, 205] (букв. знати джемазієлеввелль (когось). Історію виникнення цього фразеологізму Омер Асим Аксой пов'язує

з тими часами, коли назви місяців ісламського календаря використовувалися в офіційній канцелярії Османської імперії. Наприкінці кожного місяця усі документи упаковувалися в пошиті з дорогих атласів та шовків торбини, на яких писали назви місяців. Один державний службовець, замовивши таку торбину для документів із чоловічих панталонів, склав документи, а зверху надписав чорнилом місяць їх складання: *Cemaziyelevvel* [ADS 1988, 679]. Пізніше службовець просунувся по кар'єрі, а цей життєвий факт ліг в основу фразеологізму, який активно вживається і зараз у таких значеннях: 1) знати чиесь погане ("славне") минуле: Заголовок газетної статті "*Ben Senin Cemaziyelevvelini... Ben de Senin...*" – "*Я твоє "славне" минуле.... А я твоє"* знаходить своє продовження в тексті публікації: *Dünden bugüne Türk basınındaki polemiklerde hep bir şey öne çıkar: Polemiğe tutuşan taraflar, öncelikle birbirlerinin üçüncü şahıslar tarafından bilinmeyen yönlerini gözler önüne sermeye gayret eder... Ve bir-iki karşılıklı yazılı atışmadan sonra, ilk söyledikleri söz daima: "Ben senin cemaziyelevvelini bilirim" olur.* (Emin Karaca. *Ben Senin Cemaziyelevvelini... Ben de Senin...* у газ. "Bir gün", 26.09.2011) – *З колишніх часів до сьогодні у полеміці турецької преси уесь час щось з'ясовуються: Сторони, які дискутують, намагаються продемонструвати ті сторони, які невідомі третім особам... І після двох-трьох взаємних перепалок першим, що вони повідомлять: Я знаю все твоє "славне" минуле;* 2) детально досконало знати про щось (знати, як свої п'ять пальців [БТРС 1998, 148]): *Mehmet Hoca'nın cemaziyelevvelini de bilirim. Nevi şahsına münhasır mümtaz insanlarımızdan biri. Adam gibi bir adam. Hani meşhur tabirle on parmağında on, belki yirmi hüner var. Yalan, dolan, kavga, kin bulunmaz lügatında. Siyasetle ilgilenmez. Behimi işlerin sentine uğramaz. Repertuvarında mal, mülk, şan, şöhret diye bir kavram da barındırmaz* (Mustafa Turan. Ankara Gazi Üniversitesi Aktiviteleri у газ. "Yeni Haber", 23.04.2009) – *Я все знаю про пана Мехмета. Він вважається досить винятковою людиною. Узагалі ж то, чоловік, як чоловік. У нього десять пальців, проте, як кажуть, можливо, двадцять вмінь. Для нього не характерні брехня, обман, сварка, злість. Він не цікавиться політикою. Його не зустрінеш у хуліганських районах. Для нього не важливі майно, нерухомість, слава.*

Окрім назв місяців, до лексем мусульманського літочислення належать і назви окремих днів календаря, які набули метафоричних значень у сучасній турецькій мові: *Aşure günü* та *Kadir gecesini*.

Десятий день місяця Мухаррема – *Aşure* (тур. *Aşure günü*) (***Aşure günü oruç tutanın, bir yıllık günahları affolur*** [Hadis-i şerifte] – *Хто поститься в день Ашуре, тому прощаються гріхи за увесь рік*) відповідно до мусульманських традицій є днем багатьох різних релігійних подій: день загибелі у військових операціях онука пророка Мухаммеда – Хусейна; день порятунку Ноевого ковчега, день народження пророка Ісуса, створення пророка Адема). У свідомості турецького народу назва зазначених подій набула таких значень: 1) змішаний, перемішаний: *Tarkan'ın yeni imajı biraz aşure gibi. Bir tutam Robbie Williams, bir tutam Boy George, bir tutam Rihanna.* (Alphan Melis. 'Aşure gibi' gençleşme у газ. "Milliyet", 30.09.2009) – *Новий імідж Таркана дуже строкатий. Це і риси Роббі Уільямса, і Боя Джорджа, і Ріанни*; 2) наповнений, переповнений, затиснутий: *trafik aşure gibi* [інформанти] (букв. рух, як ашуре) – *на дорозі пробка на пробиці*, *şehir aşure gibi* [інформанти] (букв. місто, як ашуре) – *люди у цьому місті, як оселедці у бочці*; 3) солодка страва зі злакових, яку традиційно готують у цей пісний день: *Aşure derin dini anlamları olan bir yiyecek* [інформанти] – *Ашуре – це страва, яка має глибокі релігійні корені. У цьому значенні даний концепт є складовим компонентом відомого турецького прислів'я: Aşure yemeye giden kaşığı taşıy* [ADS 1988, 157] (букв. той, хто йде їсти ашуре, з собою і ложку бере) – *слід завчасно готуватися до будь-якої справи.*

Ніч аль-Кадр, Ляйлят аль-Кадр (тур. *Kadir gecesı*, укр. Ніч Могутності) – 27-ма ніч місяця Рамазан, ніч передачі першої сури Корану Аллахом пророку Мухаммеду (97-ма сура Корану: *Biz onu (Kuran'ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sana haber veren oldu mu? Kadir gecesı, bin aydan daha hayırlıdır.* [Kuran-ı Kerim 1982, 597] – *Ми послали його (Коран) у Ніч Могутності. Чи повідомляли тобі, що таке Ніч Могутності? Ніч Могутності більш благословенна за тисячу будь-яких місяців*). Концепт *Kadir gecesı* у сучасній турецькій мові є компонентом фразеологізмів *Kadir gecesı doğmuş* [ADS 1988, 896] (букв. той, хто народився у Ніч Могутності), *Anası Kadir gecesı doğurmuş* [ADS 1988, 574] (букв. його мати народила у Ніч могутності), які мають такі тлумачення: 1) бути везучим, удачливим, народитися під щасливою зіркою: *Kısmetli kişileri anası kadir gecesinde doğurmuştur.* (Erhan Tıgılı Ana: *İçelim Şefkat Pınarını Kana Kana* у газ. "Galata", www.galatagazete.com) – *Всі щасливі люди народилися у Ніч Могутності*; 2) бути здатним подолати труднощі, не зазнати шкоди у скрутній ситуації, народитися в сорочці: *Arafat dağına çıkıyorsunuz ve aslında sizlerde*

haklısınız; ananız sizi kadir gecesinde doğurmuş! (Murat Keçeci. Suni Terapiler // O gün haber, 13.08.2012) – *Ви підіймаєтесь на гору Арафат, але ви праві, чого ж боятися, Вас мати народила в сорочці.*

Отже, лексеми на позначення мусульманського літочислення упродовж їх тривалого функціонування в розмовній мові та свідомості турецького етносу, лаконічно інтегрувалися в ономастику та топоніміку, набули переносних та метафоричних значень, реалізувалися на рівні фразеологізмів та прислів'їв, збагатили й продовжують збагачувати турецьку національну мову образними та колоритними засобами вираження. Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі словотворчого та фразотворчого потенціалу інших пластів релігійної лексики турецької мови різних стилів, які демонструють нерозривний взаємозв'язок між мовою та культурною спадщиною народу.

1. (БТРС) Большой турецко-русский словарь / ред. А. Н. Баскаков. – М.: Русский язык, 1998. – 966 с. 2. *Телия В.Н.* Номинация [Текст] /В.Н. Телия // БЭС Языкознание. – Москва: Изд-во "БРС", 1998. – С. 336-337. 3. (ADS) Atasözleri ve deyimler sözlüğü / Hazırlayan: Aksoy Ömer Asım. – İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1988. – 1205 s.; 4. *Bally Ch.* Copule zéro et faits connexes, BSL, XXIII. 1922. 5. *Doğan Mehmet.* Büyük Türkçe Sözlük / Mehmet Doğan – İstanbul: Pınar Yayınları, 2005. – 1424 s. 6. BTS: Büyük Türkçe Sözlük [Metin]. Erişim modu: <http://tdkterim.gov.tr/bts/> 7. Kuran-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi. – İstanbul: Medine-i Münevvere, 1982. – 603 s. 8. (TS) Türkçe Sözlük /Başkan prof. Dr. Hasan Eren. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi: 1988. – 745 s.

Поліщук (Шадчина) А. С., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІНДОЄВРОПЕЙСЬКО-КАВКАЗЬКІ ДЖЕРЕЛА МОТИВУ "ГЕРОЙ У ЗВІРИНІЙ ШКУРІ"

Стаття, присвячена мотиву "герой у звіриній шкурі", засвідченому як в індоєвропейській (хетській, давньогрецькій, іранській та ін.) традиції, так і в епосі кавказьких народів. Особлива увага приділяється міграційному образу "витязя в леопардовій або барсовій шкурі" в межах грецько-кавказьких паралелей у континумі анатолійських культур.

Ключові слова: давньогрецька, хетська, грузинська культура, шкура леопарда, епічний герой.